

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІОЛОГІЇ

УДК 316.2Бек

ІДЕЇ УЛЬРІХА БЕКА: КЛАСИЧНИЙ КОНТЕКСТ, СУЧАСНІ ДИСКУСІЇ І МОЖЛИВІ СИНТЕЗИ¹

Кононов Ілля Федорович – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, пл. Гоголя, Старобельськ, 192703, Луганська обл., Україна, kononov_if@ukr.net, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-9253-6261>

Kononov Ilya – Doctor of Science (Sociology), Full Professor, Head of the Department of Philosophy and Sociology, Lugansk National Taras Shevchenko University, 1, pl. Gogol, Starobelsk, Lugansk region, 92703, Ukraine, kononov_if@ukr.net, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-9253-6261>

У цій частині статті ідеї У. Бека розглядаються в контексті класичних і сучасних теорій. Особлива увага приділяється впливу на автора «Суспільства ризику» творчої спадщини Н. Макіавеллі та І. Канта. Сам німецький соціолог проголошував себе макіавеллістом, але при цьому не менш часто посилався на І. Канта. Виникає дилема: як можливо поєднати політичний цинізм з моральним ригоризмом? У статті пропонується її розв'язання. У. Бек поєднує ідеї Н. Макіавеллі і І. Канта через концепцію республіканізму. Ідея ж космополітизму, обґрунтована І. Кантом, і знайшла розвиток у творчості У. Бека. В статті показано, що талант Ульріха Бека – це здібність до контекстуальної комбінаторики. Особисто У. Беку належить авторство невеликої кількості концептів, які стали набуток соціології («Другий модерн», «метагра», «мета влада»). Решту понять він запозичував у інших учених та політиків і занурював їх у власний мисленнєвий контекст. Праці німецького соціолога були полемічно спрямованими і тим самим сприяли розвитку соціології. Особлива увага в статті приділена критиці У. Беком концепції постмодернізму. «Прогресивне зрушення проблеми», яке запропоновано У. Беком у його концепції Другого модерну, полягає не просто в тому, що він доводить продовження Модерну, а в тому, що він встановлює його процесуальність, якісні зміни в ньому самому. В статті формулюється висновок, що для подальшого розвитку соціології бажаним є синтез ідей теорії Другого модерну, світ-системного аналізу, сучасної марксистської соціології та екологічної соціології. Напевно чи цей синтез може бути простим. Для його здійснення і необхідно переібрати методологічні засади кожного з названих напрямків у сучасній соціології.

Ключові слова: У. Бек, Н. Макіавеллі, І. Кант, теорія Другого модерну, макіавеллізм, космополітизм, світ-системний аналіз.

In the second part of the article, the ideas of U. Beck are considered in the context of classical and modern theories. Particular attention is focused on the significance of the heritage of N. Machiavelli and I. Kant for the author of "The Risk Society". The German sociologist proclaimed himself as machiavellist, but at the same time he often referred to I. Kant. A dilemma arises: how can political cynicism be combined with moral rigor? The article proposes its solution. U. Beck combines the ideas of N. Machiavelli and I. Kant through the concept of republicanism. The ideas of cosmopolitanism were justified by I. Kant and found development in the work of U. Beck. The article shows that Ulrich Beck's talent is an ability to contextual combinatorics. Apparently, he personally introduced a small number of concepts that became the achievement of sociology ("Second Modern", "meta-game", "meta-power"). U. Beck borrowed the rest of the concepts from other scientists and politicians and put them in his own mental context. But the works of the German sociologist were polemically directed and thereby contributed to the development of sociology. Particular attention in the article is drawn to the U. Beck's criticism of the concept of postmodernism. The progressive shift in the problem that Beck observes in the concept of the Second Modernity is not just that he proves the continuation of Modernity, but that he establishes its processuality, qualitative changes in it. The article concludes that for the further development of sociology, a synthesis of ideas of the theory of the Second Modernity, world-system analysis, modern Marxist sociology and environmental sociology is desirable. This synthesis is unlikely to be simple. To make it possible, it is necessary to reconstruct the methodological basis of each of these areas in modern sociology.

Keywords: theory of the Second Modernity, Machiavellianism, cosmopolitanism, world-system analysis, U. Beck, N. Machiavelli, I. Kant

*«Другий модерн, на відміну від постмодерну,
не передбачає всезагальну амбівалентність»
(Ульріх Бек) [1, с. 17]*

Між макіавеллізмом та сподіванням вічного миру: орієнтація на класиків

У своїй творчості Ульріх Бек демонстрував постійні і доволі своєрідні орієнтації стосовно класичної спадщини. На сторінках його книжок і статей постійно виникали імена Нікколо Макіавеллі, Томаса Гоббса, Імануїла Канта, Карла Маркса, Фрідріха Ніцше, Макса Вебера, Джона Дьюї, Толкотта Парсонса. При цьому німецький соціолог рідко не те що розлого, а хоча б цитує класиків, яких згадує. Вони для нього, радше, загальні орієнтири. Якщо він і посилається на їхні праці, то частіше на найвідоміші. Скажімо, це «Маніфест Комуністичної партії» К. Маркса та Ф. Енгельса, «Державець» Н. Макіавеллі, «До вічного миру» І. Канта тощо.

Але спадщина класиків для нього важила значно більше, ніж це може здатися за інтенсивністю цитування. І Кант присутній не лише згаданою працею, а глибоко засвоєними формулами та ремінісценціями, які вони породжують. Ось одна з найпрозоріших: «Дещо змінивши відоме висловлювання, можна стверджувати: науковий раціоналізм без соціального *пустий*, соціальний без наукового – *сліпий*» [2]. Дух Ніцше відчувається у постійній інверсії смислів: «Як? А якщо б вірним було зворотнє?» [3, с. 12]. Тексти класиків марксизму теж достатньо міцно були засвоєні У. Беком. Хоча він інколи вдавався до риторичних критичних вправ стосовно досвіду реального соціалізму, але марксистські формули присутні у нього навіть при обґрунтуванні нових понять для характеристики Другого модерну. Наприклад, він писав: «Ризики – це не речі. Це соціальні конструкції, в яких ключову роль відіграють не тільки знання експертів, а й культурні оцінки та символи. Щоб за цими конфліктами ризику виявити конфлікти влади, необхідно поставити питання про «відносини визначення». Я вживаю поняття «відносини визначення» (Definitionserhältnisse) за зразком поняття Карла Маркса «виробничі відносини» (Produktionsverhältnisse)» [4, с. 158].

Проте найбільше значення для розуміння саме методологічної позиції У. Бека мають його посилання на Н. Макіавеллі та І. Канта. Можна навіть говорити про певну нав'язливість у проголошенні ним себе макіавеллістом. Так, «космополітичний реалізм» як визначення стратегії реполітизації він поєднує з мак'явеллізмом, а інколи і ототожнює їх: «...У тому, що стосується типу теорії, йдеться про теорію дії у площині політики світової влади, про початковий внесок у космополітичний реалізм і макіавеллізм з їхньою теорією влади» [4, с. 170]. Варто розібратися, що ж так захоплювало німецького соціолога в ідеях флорентійського політичного письменника.

Навряд чи У. Бек повторював би за Н. Макіавеллі: «Взагалі треба з'ясувати, що людей слід або жалувати, або винищувати, оскільки вони мстяться за легкі кривди, а за важкі мститися не можуть, тому кривда, яка завдається людині, має бути така, щоб уже не боятися її помсти» [5, с. 422]. Навряд чи він міг би повторювати для нинішніх державців пораду флорентійця: «...Кривди слід завдавати зразу, бо тоді менше відчуваєш їх окремо і тоді вони менше озлоблюють, навпаки, благодіяння треба робити потроху, щоб їх краще з'ясували» [5, с. 441-442]. Навряд чи в гендерно чутливу епоху німецькому соціологові вибачили б відверту симпатію до таких максим: «...Краще бути сміливим, ніж обачним, бо доля – це жінка, і якщо хочеш володіти нею, її треба бити і штовхати» [5, с. 484]. Щоб вижити при зіткненні з феміністками У. Бек обачливо не цитує Н. Макіавеллі, а посилається на загальний дух його теорії. До певної міри це і данина інтелектуальній моді сучасного Заходу [6], яка з'явилася не на порожньому місці, а є симптомом кризи ліберальної демократії.

Щоб зрозуміти «макіавеллізм» німецького соціолога, варто згадати його слова про середньовічні риси Другого модерну. Безумовно, це надто загальне висловлювання, яке, скоріше, відсилає до Томи Аквіната та Йоханнеса Альтузіуса. Засновник сучасної традиції політичного аналізу, Нікколо Мак'явеллі був передмодерним мислителем, який відобразив момент автономізації політики як особливої суспільної підсистеми, що підкорюється своїм законам, відмінним від законів релігії чи моралі. В його час політика піднялася над товщею суспільства як випар соціального процесу, відносно вільний від дрібних розрахунків і представництва. Щось подібне, хоч і нетотожне, відбувається і зараз. Політика знов злетіла над суспільством, ставши найвигіднішим бізнесом. Це породило занепад функції представництва. Сучасні популісти чимось скидаються на сумнозвісного Цезаря Борджі (дук Валентино). Як свавільні дії герцога Валентино свідчили про смерть середньовічних уявлень про політику, так і сучасні популістські рухи «...подають сигнал, що панівна політична ідеологія не працює і потребує налагодження, що стандартний світогляд зруйновано» [7, с. 19].

На мою думку, У. Бек відчув, що в текстах флорентійця відображається реальність політичного життя, яка перегукується з сучасністю. Так, у теорії Н. Макіавеллі акцентовано увагу на тому, що політика

є ризикованою діяльністю: «Хай ніхто з поставлених при владі не думає, що можна щось робити без ризику, навпаки, краще вважати, що всі твої заходи ризиковані. Сам світ влаштований так, що всіх лих не уникнути. Розумне рішення саме в тім і полягає, щоб із двох лих вибрати менше» [5, с. 478]. Це положення є суголосним вченню про ризик У. Бека.

Ризикова діяльність породжує контингентну політичну реальність, яка могла би бути й іншою. Н. Макіавеллі філософські підсумовує: «...Час жене все перед собою і може принести добро, як і зло, зло, як і добро» [5, с. 424]. Контингентність є наслідком того, що історія – це результат людського колективного діяння, зіткнення людських воель у цьому процесі. Не варто покладатися на долю, «...вона показує свою силу там, де не зустрічає організованого опору, і повертає свої удари туди, де, як вона знає, не зведено гатей і загород, щоб стримати її» [5, с. 482].

Н. Макіавеллі може бути небезпечним союзником у теорії і політичній практиці. Все залежить від інтерпретації. Частіше за все його інтерпретували і включали у свій світогляд праві політичні мислителі. Макіавеллізм входить як органічна частина у фашизм та націонал-соціалізм. Невід'ємною складовою текстів Н. Макіавеллі, їх, так би мовити, неформальним духом є цинізм. Можна сказати, що цинізм є методологічною настановою, адже дозволяє вбачати в соціальній дійсності те, на що прийнято закривати очі. В теорії він відкриває шлях до наукового бачення речей: «...Мені і здавалося за краще шукати справжньої, а не уявної сутності речей» [5, с. 457]. Цинізм у політичній практиці є передумовою підступності. На цьому ґрунті в політиці зникає грань між діянням і злочином. «Адже той, хто хотів би завжди сповідувати віру в добро, неминуче загине серед такої маси людей, чужих добру. Тому Державцеві, щоб утриматися, необхідно навчитися вміння бути недоброчесним і користуватися чи не користуватися цим, виходячи з потреби» [5, с. 457]. Політик мусить вийти за межі людського, «тому владареві необхідно навчитися бути не лише людиною, а й звіром» [5, с. 463].

Н. Макіавеллі не високо цінує людську природу, «адже про людей загалом можна сказати, що вони невдячні, непостійні, лицемірні, боягузливі перед небезпекою, жадібні до наживи» [5, с. 461]. Це виправдовує і репресії, і маніпуляції влади, адже «...люди дуже мінливі у своїх настроях, їх дуже легко переконати в чомусь, але важко утвердити в цьому переконанні. Тому слід поставити справу так, щоб, коли люди перестають вірити, їх можна було змусити вірити силоміць» [5, с. 432]. Цинізм дозволяє поєднати ренесансний політичний волюнтаризм з імпульсами раннього буржуазного суспільства. Ось один зі зразків: «Коли доведеться все-таки пролити чиясь кров, це треба робити, маючи для цього достатнє виправдання і явну причину, але більше треба утримуватися від чужого майна, бо люди скоріше забудуть батькову смерть, ніж утрату спадщини» [5, с. 461].

Н. Макіавеллі плекав надію на авантюристів типу герцога Валентино. У. Бек теж не бачить колективного суб'єкта, альтернативного транснаціональній буржуазії, який був би здатен здійснити космополітичну реполітизацію і втихомирити глобальний капіталізм. Тому він говорить і про непорушність прав людини, і про те, що за ці права повинні відповідати транснаціональні концерни: «...Мета має полягати в тому, щоб зобов'язати концерни виконувати норми космополітичного режиму, або ж зробити їх самих виконавчими органами цього режиму, тобто зобов'язувати виконувати як правозахисні, так і екологічні норми і т. ін.» [4, с. 370]. Навіщо пускати лисицю в курник? І хто, окрім різних груп транснаціональної буржуазії, може відгукнутися на такий мотиваційний пасаж: «Не ідея високої моралі, а жага влади, жадання влади, що за Максом Вебером становить ядро політики, спокушає на те, щоб випробувати ідею космополітичного режиму й держави. Політичний та інтелектуальний танок на вістрі національного заступає прагнення досягнути й випробувати невідомі ландшафти, суперечності, дилеми й насолоди космополітичних стратегій політики?» [4, с. 314].

Парадоксальним чином цинізм Н. Макіавеллі поєднується в роздумах У. Бека з моральним ригоризмом І. Канта. Прямою кантіанською ремінісценцією є навіть те, що німецький соціолог своє вчення називає «новою критичною теорією». Відомі слова І. Канта: «*Критична філософія* починає свої завоювання не зі *спроб* побудови або повалення систем, або навіть хоча б (схоже на модернізм) з підведення випадкових опор під дах неіснуючого будинку, а з дослідження здатностей людського розуму (які б не були цілі) і не мудреє навмання, коли мова йде про філософемі, які не можуть мати застосування в жодному можливому досвіді» [8, с. 249]. У. Бек міркує в цьому дусі: «Чи повернеться з Новою критичною теорією також Велика теорія? Ні» [4, с. 344].

Ідея космополітичного федеративного об'єднання держав з поділенням суверенітетом, яке У. Бек вважав необхідним для встановлення контролю над руйнівними силами капіталізму, має свої витoki в трактаті І. Канта «До вічного миру. Філософський проект» (1795 р.). І. Кант виходив з того, що суспільний договір встановив громадянсько-правові стосунки лише в межах держав. Між державами природні відносини породжують постійні війни. Завдання полягає в тому, щоб розширити суспільний договір на все людство: «...Стан миру повинен бути *встановленим*» [9, с. 13]. При цьому І. Кант був супротивником всесвітньої держави. Для нього держава – «...це суспільство людей, панувати над якими і розпоряджатися

якими не може ніхто, окрім них самих» [9, с. 7]. Тому, на його думку, «міжнародне право повинне бути засноване на *федералізмі* вільних держав» [9, с. 18].

Для вічного миру повинні бути забезпечені певні, як би ми сказали, інституційні умови: «Громадянське влаштування кожної держави мусить бути республіканським. Устрій, заснований, по-перше, на принципах свободи членів суспільства (як людей), по-друге, на засновках *залежності* всіх (як підданих) від єдиного спільного законодавства і, по-третє, на законі *рівності* всіх (як громадян держави), є устрій *республіканський*, що випливає з ідеї початкового договору, на якій повинне бути заснованим будь-яке правове законодавство народу» [9, с. 14-15].

І ось тут ми підходимо до пункту, який дозволив У. Беку звести в один фокус ідеї Н. Макіавеллі та І. Канта. Імануїл Кант був благонаміреним підданим Пруссії і противником демократії. Одночасно він був прихильником гуманізму і законності. Часто висловлювання І. Канта з цього приводу можна прийняти за висловлювання У. Бека і навпаки. І. Кант писав: «Права людини повинні вважатися священними, яких би жертв це не вартувало державі» [9, с. 49]. Через 207 років У. Бек підкреслював: «...*Права людини є джерелом космополітичної влади*» [4, с. 294].

Демократію І. Кант ототожнював з деспотизмом, вбачаючи в ній «суперечність всезагальної волі самій собі і свободі» [9, с. 17]. На його думку, форма правління для народу є значно важливішою, ніж форма держави, адже саме з першою пов'язане забезпечення комфортного життя людей [9, с. 18]. Форми правління діляться дихотомічно – або республіканізм, або деспотизм. «*Республіканізм* є державним принципом відділення виконавчої влади (уряду) від законодавчої; *деспотизм* – принцип самовладного виконання державою законів, які дані нею ж самою; тим самим публічна воля виступає в якості приватної волі правителя» [9, с. 16].

І. Кант спеціально підкреслював права філософів на вільну думку. Він навіть сформулював це право як таємну статтю договору про вічний мир: «Єдина стаття подібного роду свідчить: *Максими філософів про умови можливості всезагального миру повинні бути враховані державами, що озброїлися для війни*» [9, с. 36]. Цю тему він продовжує в славетній статті «Відповідь на запитання: Що таке Просвітництво?». Саме в ній він формулює відоме визначення: «*Просвітництво – це вихід людини зі стану неповноліття, в якому вона знаходиться з власної волі. Неповноліття – це нездатність користуватися своєю свідомістю без керівництва з боку когось іншого*» [10, с. 29]. Філософ пов'язує просвітництво зі свободою: «Для просвіти потрібна лише *свобода*, і притому найбільш безневинна, а саме свобода у всіх випадках *публічно користуватися* власним розумом» [10, с. 31]. При цьому він докладно доводить, що людина як громадянин повинна виконувати встановлені закони, а як вчений вона може розглядати їхні недоліки з метою покращення.

У. Бек висловлюється за демократію в поєднанні з правами людини: «...Демократія і права людини є засадничими принципами модерну, які, проте, в Першому, національно-державному, модерні й у Другому модерні мають відлитися в різні інституційні й концептуальні форми» [4, с. 376]. Інколи нові форми набувають загрозливого вигляду: «Режим поваги до прав людини слугує моральним обґрунтуванням владного простору світової внутрішньої політики без кордонів. Вона допускає (якщо перевернути давню формулу Клаузевіца) застосування скрізь воєнних методів насильства як продовження *моралі прав людини* іншими засобами або навіть, можливо, вимагає цього» [4, с. 295 – 296]. До того ж космополітична федерація і глобальна версія New deal передбачають взаємодію держав з різним внутрішнім устроєм. Як будуть у цьому випадку визначатися права людини, як бути з різними їхніми переліками? Кризовість стану демократії в західному світі робить для еліт відповідних країн актуальним республіканізм у розумінні І. Канта. Саме тому республіканізм до певної міри теж став інтелектуальною модою [11]. Його розповсюдження при всій красі конструкцій протягує знову нерівність людей як громадян, будучи спрямованим проти засадничого модерного розуміння, колись сформульованого Ж.-Ж. Руссо: «...Суспільна угода встановлює між громадянами такого роду рівність, при якій всі вони приймають на себе обов'язки на одних і тих же умовах і всі повинні користуватися однаковими правами» [12, с. 173].

Дискусії і можливі синтети

Судити про ту чи іншу теорію можна лише в контексті дискусій, які точилися під час її створення і протягом подальшого життя ідей цієї теорії. Ця інтелектуальна екологія дозволить зрозуміти методологічну плідність теорії, яка фіксується, як це формулював Імре Лакатос, через прогресивне «методологічне зрушення проблеми» [13, с. 403]. У даному випадку предметним полем для нього є модерн.

У. Бек найбільш гостро критикував постмодернізм, який, на його думку, веде теорію і соціальну практику манівцями. Німецький соціолог говорив, що в сучасному суспільстві накопичення ризиків викликає три типи реакцій: заперечення, апатію і трансформацію. Ті, хто заперечують небезпеку, просто ховають голову в пісок, а апатичні все бачать, але не реагують і переводять розмову на щось інше. «*Апатія* прокладає шлях нігілістичній лінії постмодернізму» [14, с. 48]. Цю інтелектуальну течію вчений

визначав як «методологічний нігілізм» [4, с. 94]; будучи спорідненою з неолібералізмом, вона породжує в практичному плані «етику універсального релятивізму» [4, с. 95].

Німецький теоретик знаходив у постмодернізмі навіть загрозу універсальним правам людини, які для нього були засадничими: «...Втрачає свою переконливість також *постмодерна* точка зору, згідно з якою права людини є пізнім паростком Просвітництва, яке виявилось насправді єдиною великою помилкою з імперськими наслідками і тому само себе спростувало. Внутрішній імперіалізм універсальності режиму прав людини – так мали б аргументувати й розмірковувати теоретики постмодерну – входить у відкриту суперечність зі світом культурних відмінностей. Але останні не тільки ускладнюють, а й виключають комунікацію і цим самим водночас горизонт спільності прав людини як таких. <...> Уявлення, що права людини, а також космополітичний режим взагалі, санкціонують саме це право бути іншим, явно суперечить постмодернізму і категорично ставить під сумнів догматичний і постмодерний релятивізм» [4, с. 368].

Частіше за все У. Бек критикує постмодернізм загально, не називаючи його представників. Для нього він – неконструктивне заперечення модерну, яке впливало з поверхневого відчуття часу: «Висновок витав у повітрі: проєкт модерну, судячи з усього, провалився» [15, с. 21]. При цьому він міг цілком прихильно цитувати Ж. Дерріду [4, с. 60].

В цілому заперечення постмодерну У. Беком відбувається в одному ключі з відповідною критикою Ю. Габермаса [16]. Назва лекції останнього «Модерн – незавершений проєкт» (осінь 1981 р.) стала крилатою фразою. Правда, інтелектуали, які спеціально вивчали питання, скептично ставляться до самої аргументації Ю. Габермаса. Перрі Андерсон, який присвятив постмодерну спеціальне дослідження, пише про названу лекцію як про «куриозну конструкцію». На його думку, вона поєднує спрощено прочитану ідею М. Вебера про диференціацію суспільних сфер, спеціалізацію форм діяльності як ознаку модерну і уявлення про необхідність об'єднання спеціалізованих сфер у повсякденному житті індивіда (популяризація). П. Андерсон іронізує: «Однак, якщо в цьому сенсі він виглядає не так незавершеним, скільки нездійсненим, то причини цього лежать у соціальній теорії Габермаса як такій» [17, с. 54].

Правда, П. Андерсон, критикуючи Ю. Габермаса, констатує: «Тематична кристалізація здійснилася: постмодерн, як сформулював Габермас, було «включено до порядку денного», але без інтелектуальної інтеграції» [17, с. 61].

Варто сказати, що зараз існує декілька підходів до постмодерну. Початково цей термін застосовувався для позначення особливостей мистецьких стилів. Скажімо, видатний американський дослідник Фредерік Джеймсон писав: «...Це не просто одне зі слів для опису якогось окремого стилю. Це також, принаймні для мене, періодизуючий концепт, чия функція – спільно покладати виявлення в нашій культурі нових формальних особливостей з появою нового типу соціального життя і нового економічного порядку, того, який часто називають по-різному: модернізацією, постіндустріальним, або споживацьким, суспільством, суспільством мас-медій чи спектаклю, транснаціональним капіталізмом» [18]. Постмодерну властиві пастиш і шизофренія. Про пастиш американський критик писав: «...Все, що нам лишилося у світі, де стилістичні інновації більше неможливі, так це імітувати мертві стилі, говорити через маску голосом цих стилів з уявного музею» [18].

Ідея постмодерну у 1980 – 1990 рр. почала експансивно розширюватися на різні царини суспільства. Якщо Ф. Джеймсон констатував пришествя постмодерну в мистецтві, але ставився до нього критично, то після виходу 1979 р. праці Ж. – Ф. Ліотара «Стан постмодерну», перекладену більшістю мов [19], виник широкий філософський рух постмодернізму. Він набув проєктного характеру і підтримувався фондами в силу свого ідеологічного значення. Зараз цей рух зійшов нанівець. Від нього залишилися диваки на кшталт француза Мішеля Маффесолі, який не так давно сповіщав в Україні, що релятивізм знання повертається, а «*”Homo egoticus“* <...> буде, скоріше за все, символічним образом постмодернізму, що розвивається нині» [20, с. 42]. Правда, відхід старої версії постмодернізму у небуття не означає зникнення ідейних інтенцій, які його породили і підживлювали (не лише ідейно). Більш того, ці інтенції набули навіть більш радикального характеру. Скажімо, Ювал Ной Харарі пише вже не просто про вихід за межі сучасності, а про вихід за межі людини [21]. Мені вже доводилося про це писати [22].

Третій випадок слововжитку «постмодерн» розповсюджує це поняття на певний стан суспільства. Георгій Дерлуг'ян пише: «Постмодерн, у такому випадку, можна визначити без особливого філософствування як настання періоду повсюдного розчарування в грандіозних схемах покращення світу» [23, с. 11]. Цей автор через постмодерн характеризує навіть окремі населені пункти, в яких відбулося змішування, зіткнення різних життєвих форм: «...Мало яке село може зрівнятися за показниками постмодерну з кавказьким поселенням Садахло, розташованим на перехресті кордонів Вірменії, Грузії та Азербайджану» [23, с. 9]. «Показники постмодерну» залишаються мовним зворотом, не перетворюючись на дослідницький інструмент. Сам постмодерн Дерлуг'ян оцінює, радше, негативно, вважаючи його кризовим станом, і пише: «Час більш сміливих перетворень настане із закінченням світового постмодерну.

Однак треба виходити з того, що політика зменшення людського болю сьогодні створює кращі умови для виходу з постмодерну в майбутньому» [23, с. 27].

Беківській підхід до постмодерну об'єднує його друге і третє розуміння з окреслених вище, але завдяки поняттю Другого модерну він виходить на новий рівень осягнення ситуації. І до У. Бека були соціологи, які заперечували вичерпання Модерну. Наприклад, Т. Парсонс писав: «Можна очікувати, що щось на кшталт «кульмінаційного» етапу сучасного розвитку ще далеко попереду – дуже вірогідно, що століття або навіть більше. Тому абсолютно передчасно тлумачити сьогодні про «постсучасне» суспільство. Не випускаючи з виду явну можливість всезагального знищення, тим не менш можна припустити, що в наступні сто з лишком років буде продовжуватися процес оформлення того типу суспільства, який ми називаємо “сучасним”» [24, с. 189]. Прогресивне зрушення проблеми, яке спостерігається в роботах У. Бека, полягає не просто в тому, що він доводить продовження Модерну, а в тому, що він встановлює його процесуальність, якісні зміни в ньому самому.

Інший простір дискусій виник на кордоні теорії Другого модерну і світ-системного аналізу. При цьому дискусії тут відбувалися і дивні, і одночасно показові для західної традиції. Враження таке, що і засновники відповідних дослідницьких напрямків, і послідовники як І. Валлерстайна, так і У. Бека, знаючи про роботи один одного, уникали взаємного цитування. Мабуть, у західній суспільній науці збереження своєї оригінальності має більшу вагу, ніж спільний пошук істини.

У. Бек при поясненні методологічного космополітизму з повагою посилається на працю Андре Гундера Франка «РеОрієнт» [25], в якій доводиться що людство завжди було єдиною соціальною системою. При цьому У. Бек відмічав, що глобальна перспектива у Франка відрізняється від космополітичної перспективи: «...Всесвітньо-історичний аналіз Франка показує, що (знову ж таки користуючись моєю мовою) розрізнення між методологічним націоналізмом і космополітизмом є розрізненням між хибною і правильною історіографією і не стосується нормативних чи політичних питань» [4, с. 91]. А. Франк на момент написання вказаної праці суттєво розійшовся з І. Валлерстайном у розумінні світової системи.

Ідеї І. Валлерстайна та послідовників світ-системного аналізу У. Бек критикує дуже узагальнено, не називаючи в більшості випадків імен і праць. Так, він звинувачує представників світ-системного аналізу в тому, що вони вважають національні держави епіфеноменами та ігнорують їх. Через це для них «...всі соціальні дії відбуваються в *одному всеохоплюючому* просторі – просторі світової капіталістичної системи, яка веде до подальшого поділу праці та посилення нерівності» [15, с. 52]. Насправді, це твердження дуже далеке від істини. І. Валлерстайн завжди доводив, що держави є інструментом стабілізації світової капіталістичної системи [26, с. 103].

Пряма критика поглядів І. Валлерстайна У. Беком теж видається надто упередженою і неадекватною. Вона зводиться до трьох аргументів: «По-перше, очевидні труднощі історико-емпіричного витлумачення і верифікації цієї теорії. По-друге, глобалізація починається у нього з відкриття Колумбом Америки і підкорення Нового Світу, отже, все решта – лише історична спеціалізація в кінці XIX сторіччя. Це означає, що підхід, який пропонує Валлерстайн, не дозволяє визначити нове в транснаціональних відносинах. По-третє, він, всупереч будь-якій логіці, користується *лінійною* аргументацією. Питання, що було поставлене вже Марксом і Енгельсом в *Комуністичному маніфесті*, про те, чи не породжує світовий ринок непомітно і мимоволі космополітичні конфлікти та ідентичності, ним не ставиться і не досліджується» [15, с. 66]. Перший аргумент є явно надуманим. За себе говорить грандіозний текст валлерстайнської «Світ-системи Модерну». Що стосується аргументу про глобалізацію, то він може викликати лише посмішку. І. Валлерстайн є супротивником цього терміну та всіх теорій глобалізації [27]. Скоріше, сказане У. Беком стосується поглядів Роланда Робертсона чи Гьорана Терборна. Про їхню теорію «хвиль глобалізації» дотепно висловився Дмитро Іванов: «Все це явні анахронізми, які пояснюються тим, що соціальне зрушення породило не лише наслідки, але й, як не дивно, відповідні передумови» [28, с. 5]. Останній аргумент У. Беком сформульовано грубо. Навіть якщо відволіктися від невічливої форми, то і сутність претензій сумнівна. Вже в першому томі «Світ-системи Модерну» І. Валлерстайн розглядає конфлікти у світовій капіталістичній системі, що формується як результат дії позаособових системних факторів і свідомих рішень різних елітних політичних та економічних груп, проявляючи постійний інтерес до синергетичних ефектів [29, с. 199-274].

Досить вишукану полеміку з точкою зору У. Бека на глобалізацію продемонстрував Джованні Аррігі. На його думку, вченим властиво перебільшувати новизну саме нинішніх процесів у суспільстві і не помічати їхньої історичної тяглості. Він писав: «Можливо, глобалізація – це термін, що вводить в оману, для позначення переходу від глобальної фінансової системи, що управляється ієрархією урядових організацій, які очолюють Сполучені Штати, до такої ж глобальної фінансової системи, в якій уряди практично не контролюють свої фінанси і відчайдушно конкурують один з одним за прихильність і сприяння приватного капіталу» [30, с. 59]. Дж. Аррігі підкреслював, що «...базовий політико-економічний процес у цьому відношенні в кінці XX сторіччя лишився таким же, яким він був одне, два, чотири або

навіть шість століть тому» [30, с. 65]. Він виходив з того, що в розвитку капіталізму циклічно змінюються періоди домінування виробництва і торгівлі та фінансової експансії: «У всі періоди фінансової експансії – від ренесансної Флоренції і до епохи Рейгана – перехід від домінування торгівлі і виробництва до домінування фінансів ставав прибутковим внаслідок інтенсифікації міждержавної конкуренції за все більш рухомий капітал» [30, с. 65]. Разом з тим Дж. Аррігі користується і концепцією «хвиль глобалізації» [30, с. 62], підкреслюючи, що в сучасних умовах військова могутність залишається в руках занепадаючого Заходу, а світове фінансове домінування переходить до Східної Азії [30, с. 71].

Варто зазначити, що ця дискусія не дає підстав для однозначних висновків. З одного боку, творам У. Бека не вистачає часової глибини, яка присутня в працях представників світ-системного аналізу. Крім того, У. Бек обмежує свій розгляд трикутником таких акторів, як капітал, держава, громадянське суспільство. Космополітизм у цій композиції «зависає» в певному вакуумі, адже світова система позбавляється своєї структури і динаміки. Німецький соціолог не зупиняється на аналізі полюсів соціальної системи сучасного капіталізму, які представлені транснаціональною буржуазією і прекаріатом. Він досліджує переважно системну діалектику, яка веде до дезорганізації капіталізму у світовому масштабі. Але ця діалектика реалізується через рішення і дії індивідуальних і колективних суб'єктів.

Розглядаючи ті ж проблеми, Девід Харві показав, що напрямок технічного розвитку, пов'язаний з телекомунікацією, не є незалежною змінною стосовно суспільних зрушень. Він писав: «Саме в епоху неолібералізму почали бурхливо розвиватися інформаційні технології – а сам неолібералізм стали навіть називати «інформаційним суспільством». Ці технології відображають застосування ринкових транзакцій у часі і просторі» [31]. Неолібералізм не був невідворотнім етапом розвитку, а став результатом виключення інших можливостей, що відбулося в результаті поразки лівих сил у 1970-ті рр. Він не поліпшив економічну ефективність капіталізму, але поновив позиції буржуазії. Це відбувалося з використанням таких засобів, як «накопичення шляхом позбавлення прав власності» і перехід до гнучкої системи праці. Внаслідок цього нерівність доходів у західному світі досягла того ж рівня, що й напередодні світового економічного краху 1929 р. Д. Харві слушно зауважував: «Основним відчутним досягненням неолібералізму був перерозподіл, а не створення нового багатства і доходів» [31]. Це також підтверджують інші дослідники. Тома Пікетті констатує, що «чисте багатство держави впало до дуже низьких рівнів. Тим часом приватне повільне повернулося до рівнів, не бачених із часів потрясінь ХХ століття» [32, с. 145]. Французький економіст деталізує сказане: «На початку 1970-х у всіх багатих країнах і на всіх континентах сукупна вартість приватного багатства (за мінусом боргу) перебувала на рівні від двох до трьох з половиною річного обсягу національного доходу. Сорок років по тому, 2010 року, приватне багатство у всіх досліджуваних країнах становило від чотирьох до семи річних обсягів національного доходу» [32, с. 180]. Вчений робить висновок, що «...ми спостерігаємо повернення приватного капіталу, або, іншими словами, побудову нового патримоніального капіталу» [32, с. 180].

Саме неоліберальний шлях розвитку призвів серйозні зміни в соціальній структурі капіталістичного суспільства. У. Бек неодноразово писав, що в результаті змін розпався діалектичний зв'язок «пан – слуга» [15, с. 106]. Це алюзія до відповідного положення «Феноменології духу» Гегеля, в якому мова йде про те, що раб і пан зайняті тим, що відтворюють один одного і для цього потрібні один одному [33, с. 97-104]. У. Бек виходить з того, що капітал і наймані працівники віддалились одне від одного в соціальному просторі так, що і у фізичному просторі отримали якісно різні можливості. Капітал вже не прив'язаний до будь-якої території, в той же час люди найманої праці не можуть від неї відірватися. Ця обставина зовсім не відмінює висновок Гегеля про діалектику пана і раба, а робить її просто більш складною.

Особливо добре це видно на прикладі одного з наслідків гнучкої системи праці – появи соціальної групи прекаріату. Гай Стендінг писав про останній: «...На відміну від пролетаріату, він не має жодних відносин суспільного договору, який забезпечує гарантії праці в обмін на субординацію і певну лояльність – неписане правило, що лежить в основі соціальної держави» [34, с. 23]. Люди, які позбавлені перспективи як найманці в різноманітних неурядових організаціях, стають надійним знаряддям різних груп буржуазії у їхній боротьбі одна з одною і з соціальними групами, які можуть бути носіями альтернативної програми розвитку. Так, представники прекаріату борються і проти свого власного майбутнього: «Прекаріат – не клас «для себе», почасти тому, що він знаходиться в стані війни з самим собою» [34, с. 49].

У. Бек ще в 1980-ті роки констатував: «Безробіття великої групи населення розпоршується по індивідуальним «випадкам» і не викликає політичних протестів. Воно нагадує «виснажений порох», вибухова сила якого, тим не менш, збереглася і може несподівано вирватися назовні» [2]. Фактично він і описував формування прекаріату, але пізніше відійшов від цієї проблематики. Критикуючи неолібералізм, він прийняв його риторику про благодатність громадянського суспільства, не звертаючи уваги на ґрунт, на якому воно зростає.

І. Валлерстайн, Дж. Аррігі, Д. Харві, Г. Стендінг і У. Бек працювали на одному предметному полі. Відмінності їхніх здобутків пояснюються різними методологічними настановами. Ані марксистська

соціологія, ані світ-системний аналіз, ані ліве веберіанство не дають повної картини змін у соціальній дійсності. Теорія У. Бека главною «мірою» затемнює нові класові конфлікти, сіє ілюзії про можливість спільної дії заради майбутнього капіталу, держав і громадянського суспільства, але вона дає перспективи розуміння якісного переходу в самому модерні. Що ж стосується концепції глобалізації У. Бека, то вона має здатність до подальшого розвитку. Зараз це варто підкреслити особливо. Внаслідок плінних політичних обставин з'явилися твердження про завершення глобалізації. Деякі дослідники навіть відлічують новий етап у розвитку соціології від перемоги Дональда Трампа на президентських виборах в США, підкреслюючи, що в цих умовах «... посилюється усвідомлення завершення ери глобалізації, яка досягла свого апогею, і переходу до нової конфігурації трендів сучасності, в яких починає перемагати постглобалізаційне за характером віяння» [35, с. 11]. Між тим, німецький соціолог показав, що глобалізація є спільною загрозою для людства. Повертаючись до введеного ним розрізнення глобалізації і глобальності, наведу його висловлювання: «Поняття *глобальність* націлена на більш жорстке ствердження реальності. Воно в кінцевому підсумку має на увазі світове суспільство і стверджує, що ця ситуація незворотна» [15, с. 154-155]. Нікуди не поділися і зміни в соціальній структурі, зумовлені сукупністю глобалізаційних процесів [36; 37].

Вчення про ризики У. Бека сумісне з доробком екологічної соціології. Щоправда, на праці її представників (Уільям Каттон мол., Уільям Дуглас, Олег Яницький та ін.) німецький соціолог не посилався. Тому його висновки вірні, але надто загальні. Так, він писав: «Загроза життю, яку несе з собою розвиток цивілізації, стосується узагальненого досвіду всього органічного життя, який зв'язує життєві потреби людини з потребами рослин і тварин» [2].

Думаю, є підстави вважати, що для подальшого розвитку соціології бажаним є синтез ідей теорії Другого модерну, світ-системного аналізу, сучасної марксистської соціології та екологічної соціології. Навряд чи цей синтез може бути простим. Для його здійснення і необхідно «перезібрати» методологічні засади кожного з названих напрямків в сучасній соціології.

Висновки

Талант Ульріха Бека – це здібність до контекстуальної комбінаторики. Особисто йому належить невелика кількість концептів, які стали здобутком соціології («Другий модерн», «метагра», «метавлада»). Решту понять він запозичував у інших учених та політиків і занурював їх у власний мисленнєвий контекст.

Мені здається, що творчість Ульріха Бека обірвалася, коли він формулював важливі проблеми, але не дійшов до їхнього вирішення. Тому в його спадщині маємо багато концептуалізації ad hoc. Тепер справа за іншими соціологами, адже для нас головним завданням є пошук суспільного ладу, який дасть можливість вижити і розвиватися виду *Homo sapiens*. У. Бек вірно діагностував, що сучасна ситуація вимагає захисту людства від самого ж людства. В цих пошуках корисною буде ідея Другого модерну, суспільства ризику, глобальності та космополітизації.

Література:

1. Социология: профессия и призвание. Интервью с профессором Ульрихом Беком. Провел В. В. Козловский. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2003. Том VI. №1. С. 5-23.
2. Бек У. Общество риска: На пути к другому модерну. Пер. с нем. В. Седельника, Н. Федоровой. М.: Прогресс-Традиция, 2000. 383. URL: http://web-local.rudn.ru/web-local/prep/rj/files.php?f=pf_eaaf4f79b02a78b919aca693a8e6b572
3. Ницше Ф. Генеалогия морали / пер. с нем. В. А. Вейнштока. СПб.: Азбука; Азбука-Аттикус, 2018. 224 (Азбука-Классика, Non-Fiction).
4. Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / пер. з нім. Олександра Юдіна. 2-е видання. К.: Ніка-Центр, 2015. 404 с.
5. Мак'явеллі Н. Флорентійські хроніки; Державець / пер. з іт. Анатоля Перепаді. Харків: Фоліо, 2013. 511 с. (Бібліотека італійської літератури).
6. Scott John T., Zaretsky Robert Why Machiavelli Still Matters. *The New York Times*, Dec. 9, 2013. URL: <https://www.nytimes.com/2013/12/10/opinion/why-machiavelli-matters.html>
7. Джудіс, Джон Б. Великий вибух популізму. Як економічна криза змінила світову політику / пер. з англ. Наталії Палій. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2017. 192 с.
8. Кант И. Благая весть о близком заключении договора о вечном мире в философии. *Кант И. Собр. соч. в 8-ми томах*. Т. 8. М.: ЧОРО, 1994. С. 246-255.
9. Кант И. К вечному миру. Философский проект. *Кант И. Собр. соч. в 8-ми томах*. Т. 7. М.: ЧОРО, 1994. С. 5-56.
10. Кант И. Ответ на вопрос: Что такое Просвещение? *Кант И. Собр. соч. в 8-ми томах*. Т. 8. М.: ЧОРО, 1994. С. 29-37.
11. Петтит Ф. Републиканизм. Теория свободы и государственного правления / пер. с англ. А. Яковлева; предисл. А. Павлова. М.: Изд-во Института Гайдара, 2016. 488 с.
12. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре, или Принципы политического права / пер. с фр. А. Д. Хаютина и В. С. Алексеева-Попова. *Руссо Ж.-Ж. Трактаты*. М.: Наука, 1969. С. 151-256 (Литературные памятники).

13. Лакатос И. Избранные произведения по философии и методологии науки / пер. с англ. И. Н. Веселовского, А. Л. Никифорова, В. Н. Поруса. М.: Академический Проект; Трикста, 2008. 475 с. (Философские технологии: философия).
14. Бек У. Живя в обществе риска и считаясь с ним. Космополитический поворот / перевод с нем. В. С. Малахова *Полис*. 2012. №5. С. 44-58.
15. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / пер. с нем. А. Григорьева и В. Седельника. Общ. ред. и послесловие А. Филиппова. М.: Прогресс-Традиция, 2001. 304 с.
16. Хабермас Ю. Модерн – незавершенный проект. URL: https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Article/Hab_Modern.php
17. Андерсон П. Истоки постмодерна / пер. с англ. Алексея Апполонова под ред. Михаила Маяцкого. М.: Издательский дом «Территория будущего», 2011. 208 с.
18. Джеймисон Ф. Постмодернизм и общество потребления. *Логос*. 2000. С. 63-77. URL: http://www.ruthenia.ru/logos/number/2000_4/10.htm
19. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / пер. с фр. Н.А. Шматко. М.: Институт экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя, 1998. 160 с. (серия «Gallicinium»).
20. Маффесоли М. Хвала релятивизму. *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2017. №3. С. 37-47.
21. Харарі Ювал Ной Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього. 2-е вид., виправлене / пер. з англ. Ярослава Лебеденка. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2018. 543 с.
22. Кононов І. Ф. Чи є завершеним проект Homo sapiens? *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки*. 2018, грудень, № 9 (323). С. 94-103.
23. Дерлугьян Г. М. Армения на выходе из постсоветской реставрации: анализ возможностей. М.: Русский фонд содействия образованию и науке, 2017. 272 с.
24. Парсонс Т. Система современных обществ / пер. с англ. Л. А. Седова и А. Д. Ковалева / под ред. М. С. Ковалевой. М.: Аспект-Пресс, 1998. 270 с.
25. Frank Andre Gunder REORIENT: global economy in the Asian Age. Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press, 1998. 416 p.
26. Валлерстайн И. После либерализма / пер. с англ. М. М. Гурвица, П. Д. Кудюкина, П. В. Феденко. М.: Едиториал УРСС, 2003. 256.
27. Wallerstein I. Globalization or the Age of Transition? A Long-Term View of the Trajectory of the World System. *International Sociology*. June 2000. Vol 15(2). P. 251–267. (Укр. переклад: Іммануїл Валерстайн. Глобалізація або вік змін?: Довгостроковий погляд на шлях розвитку світової системи. *Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика. Хрестоматія з сучасної зарубіжної соціології регіонів*. Укладачі: Кононов І.Ф. (науковий редактор), Бородачов В. П., Топольськов Д. М. Луганськ: Знання, 2002. URL: <http://www.ostrovok.lg.ua/knigohranilishhe/nauka/globalizaciya-regionalizaciya-regionalna-politika-hrestomatiya-z-suchasnoyi-zarubizhnoyi>).
28. Иванов Д. В. Эволюция концепции глобализации. *Телескоп*. СПб, 2002. №4. С. 3-14.
29. Валлерстайн И. Мир-система Модерна. Том 1. Капиталистическое сельское хозяйство и история европейского мира-экономики в XVI веке. Предисл. Г. М. Дерлугьяна, пер. с англ., лит. ред., коммент. Н. Проценко, А. Черняева. М.: Русский фонд содействия образованию и науке, 2015. 552 с.
30. Арриги Дж. Глобализация и историческая макросоциология / пер. с англ. под ред. А. Фисуна. *Прогнозис*. 2008. №2. С. 57-72.
31. Харви Д. Краткая история неолиберализма. Актуальное прочтение / пер. с англ. URL: <https://litresp.ru/chitat/ru/%D0%A5/harvi-devid/kratkaya-istoriya-neoliberalizma/1>
32. Пікетті Т. Капітал у XXI столітті / пер. з англ. Наталії Палій. К.: Наш формат, 2016. 696 с.
33. Гегель Г. В. Ф. Феноменология духа / пер. с нем Г. Г. Шпета. М.: Наука, 2000. 495 с. (Серия «Памятники философской мысли»).
34. Стэндинг Г. Прекариат: новый опасный класс / пер. с англ. Н. Усовой. М.: Ад Маргинем Пресс, 2014. 328 с.
35. Черныш Н. И. Социология сегодня: тенденции и перспективы развития. *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2017. №4. С. 5-21.
36. Sklair L. Competing conceptions of globalization. *Journal of World-Systems Research* V. 2. SUMMER 1999. P. 143-163. URL: <http://jwsr.pitt.edu/ojs/index.php/jwsr/article/viewFile/140/152>
37. Sklair L. Democracy and the Transnational Capitalist Class. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. 581, May 2002. P. 144-157. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.468.8043&rep=rep1&type=pdf>

Идеи Ульриха Бека: классический контекст, современные дискуссии и возможные синтезы

В этой части статьи идеи У. Бека рассматриваются в контексте классических и современных теорий. Особое внимание уделяется влиянию на автора «Общества риска» творческого наследия Н. Макиавелли и И. Канта. Сам немецкий социолог провозглашал себя макиавеллистом, но при этом не менее часто ссылался на И. Канта. Возникает дилемма: как можно сочетать политический цинизм с моральным ригоризмом? В статье предлагается её решение. У. Бек сочетает идеи Н. Макиавелли и И. Канта через концепцию республиканизма. Идея же космополитизма, обоснованная И. Кантом, и нашла развитие в творчестве У. Бека. В статье показано, что талант Ульриха Бека - это способность к контекстуальной комбинаторике. Лично У. Беку принадлежит авторство небольшого количества концептов, которые стали достоянием социологии («Второй модерн», «метаигра», «метавласть»). Остальные понятия он заимствовал у других ученых и политиков и погружал их в собственный мыслительный контекст. Но труды немецкого социолога были полемически направлены и тем самым способствовали развитию социологии. Особое внимание в

статье уделяется критике У. Беком концепции постмодернизма. «Прогрессивный сдвиг проблемы», который предложил У. Бек в концепции Второго модерна, заключается не просто в том, что он доказывает продолжение Модерна, а в том, что он устанавливает его процессуальность, качественные изменения в нем самом. В статье формулируется вывод, что для дальнейшего развития социологии желателен синтез идей теории Второго модерна, мир-системного анализа, современной марксистской социологии и экологической социологии. Вряд ли этот синтез может быть простым. Для его осуществления необходимо пересобрать методологические основы каждого из названных направлений в современной социологии.

Ключевые слова: У. Бек, Н. Макиавелли, И. Кант, теория Второго модерна, макиавеллизм, космополитизм, мир-системный анализ.

References:

1. Sociology: profession and vocation (2003). Interview with Professor Ulrich Beck. Conducted by V. V. Kozlovsky. *Journal of Sociology and Social Anthropology*. Vol. VI. No. 1. Pp. 5-23 [in Russian]
2. Beck, U. (2000) Risk Society: Toward a. a New Modernity. Translation from German by V. Sedelnik, N. Fedorova. M.: Progress-Traditsiya [online]. Available at: http://web-local.rudn.ru/weblocal/prep/rj/files.php?f=pf_eaaf4f79b02a78b919aca693a8e6b572 [in Russian]
3. Nietzsche, F. (2018) On the Genealogy of Morality. Translated from German by V. A. Weinstock. SPb.:ABC Atticus [in Russian]
4. Beck, U. (2015) Power in the Global Age: A New Global Political Economy. Translated by Yudin, A. 2nd edition. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian]
5. Machiavelli, N. (2013) Florentine History. The Prince. Translated from Italian by Anatoly Perepadi. Kharkiv: Folio (Library of Italian Literature) [in Ukraine]
6. Scott, John T., Zaretsky, Robert Why Machiavelli Still Matters. *The New York Times*, Dec. 9, 2013. [online]. Available at: <https://www.nytimes.com/2013/12/10/opinion/why-machiavelli-matters.html>
7. Judis, J. (2017) The Populist Explosion: How the Great Recession Transformed American and European Politics. Trans. from English by Natalia Paliy. Kharkiv: Family Leisure Club [in Ukrainian]
8. Kant, I. (1994) The good news of the imminent conclusion of the treaty on eternal peace in philosophy. Kant I. Collection of works in 8 volumes. Vol. 8. Moscow: CHORO. pp. 246-255 [in Russian]
9. Kant, I. (1994) Perpetual Peace: A Philosophical Sketch. Kant I. Collection of works in 8 volumes. Volume 7. Moscow: CHORO, Pp. 5-56 [in Russian]
10. Kant, I. (1994) Answer to the question: What is Enlightenment? Kant I. Collection of works in 8 volumes. Volume 8. Moscow: CHORO. Pp. 29-37 [in Russian]
11. Pettit, Ph. (2016) Republicanism: A Theory of Freedom and Government. Translation from English A. Yakovleva; foreword A. Pavlova. M.: Publishing House of the Gaidar Institute [in Russian]
12. Rousseau, Jean-Jacques (1969) On the Social Contract; or, Principles of Political Rights. Translated from French by A. D. Khayutin and V. S. Alekseev-Popov. In: Rousseau J.-J. Treatises. Moscow: Nauka. Pp. 151-256 [in Russian]
13. Lakatos, I. (2008) Selected Works on Philosophy and Methodology of Science. Translation from English I. N. Veselovsky, A. L. Nikiforov, V. N. Porus. Moscow: Academic Project; Trixta [in Russian]
14. Beck, U. Living in and Coping with World Risk Society: The Cosmopolitan Turn. Translation from German V. S. Malakhov *POLIS* (Political Studies). 2012. No5. Pp. 44-58 [in Russian]
15. Beck, U. (2001) What is Globalization? The errors of globalism are the answers to globalization. Translated from German by A. Grigoriev and V. Sedelnik. Total ed. and afterword by A. Filippov. Moscow: Progress-Tradition [in Russian]
16. Habermas, Jürgen Modernity as an unfinished project [online]. Available at: https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Article/Hab_Modern.php [in Russian]
17. Andersen, Perry. (2011) The Origins of Postmodern. Translation from English Alexey Appolonov, in Mikhail Mayatsky (ed.). Moscow: Publishing House «Territory of the Future» [in Russian]
18. Jameson, Frederic. Postmodernism and Consumer Society. *Logos*. 2000. Pp. 63-77 [in Russian]
19. Lyotard, Jean-François (1998) The Postmodern Condition. A Report on Knowledge Translated from French H.A. Shmatko. Moscow: Institute of Experimental Sociology; St. Petersburg: Aletheia [in Russian]
20. Maffesoli, M. Praise to Relativism. *Sociology: theory, methods, marketing*. Kyiv, 2017. No3. S. 37 - 47 [in Ukrainian]
21. Harari, Yuval Noah. Sapiens (2018) A Brief History of Humankind. Type 2, patch. Trans. from English. Yaroslav Lebedenko. Kharkiv: Family Leisure Club [in Ukrainian]
22. Kononov, I. F. Is the Homo sapiens project completed? *Bulletin of Lugansk National Taras Shevchenko University. Sociological sciences*. 2018, December, No. 9 (323). Pp. 94-103 [in Ukrainian]
23. Derlugyan, G. M. (2017) Armenia on the way out of post-Soviet restoration: an analysis of possibilities. Moscow: Russian Foundation for the Promotion of Education and Science [in Russian]
24. Parsons, T. (1998) System of modern Societies. Translation from English L. A. Sedova and A. D. Kovaleva. Ed. M.S. Kovaleva. Moscow: Aspect-Press [in Russian]
25. Frank, Andre Gunder (1998) ReORIENT: global economy in the Asian Age. Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press
26. Wallerstein, I. (2003) After liberalism. Translated from English by M. M. Gurvits, P. D. Kudyukin, P.V. Fedenko. Moscow: URSS editorial [in Russian]

27. Wallerstein, I. Globalization or the Age of Transition? A Long-Term View of the Trajectory of the World System [online]. Available at: <http://www.ostrovok.lg.ua/knigohranilishhe/nauka/globalizaciya-regionalizaciya-regionalna-politika-hrestomatiya-z-suchasnoyi-zarubizhnoyi> [in Ukrainian]
28. Ivanov, D. V. Evolution of the concept of globalization. *Telescope*. St. Petersburg, 2002. No. 4. Pp. 3-14 [in Russian]
29. Wallerstein, Immanuel (2015) *The Modern World-System. Vol 1. Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. Foreword G. M. Derlugyan, translation from English, Comments by N. Protsenko, A. Chernyaev. Moscow: Russian Foundation for the Promotion of Education and Science [in Russian]
30. Arrigi, J. Globalization and Historical Macrosociology. Translation from English under the editorship of A. Fisun. *Prognosis*. 2008. No2. Pp. 57-72 [in Russian]
31. Harvey, David. A Brief History of Neoliberalism. Current reading. Translation from English [online]. Available at: <https://litresp.ru/chitat/ru/%D0%A5/harvi-devid/kratkaya-istoriya-neoliberalizma/1> [in Russian]
32. Piketty, Thomas (2016) *Capital in the twenty-first century*. Translated from English by Natalia Pali. Kyiv: Nash format [in Ukrainian]
33. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (2000) *The Phenomenology of Spirit*. Translated from the German by G. G. Schpet. Moscow: Nauka [in Russian]
34. Standing, Guy (2014) *The Precariat. The New Dangerous Class*. Translated from English by N. Usova. Moscow: Ad Marginem Press [in Russian]
35. Chernysh, Natalia (2017) *Sociology Today: Trends and Prospects for Development. Sociology: theory, methods, marketing*. №4. Pp. 5-21 [in Ukrainian]
36. Sklair, Leslie. (1999) Competing conceptions of globalization. *Journal of World-Systems Research*, Vol. 2, Pp. 143-163 [online]. Available at: <http://jwsr.pitt.edu/ojs/index.php/jwsr/article/viewFile/140/152>
37. Sklair, Leslie. (2002) Democracy and the Transnational Capitalist Class. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. Vol. 581. Pp. 144-157 [online]. Available at: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.468.8043&rep=rep1&type=pdf>